

مبانی و نظریه‌های جامعه‌شناسی شهری

نوشته: دکتر مهرداد نوابخش

بهمن پرنّا

۱۳۹۹

سرشناسه	:	نوابخش، مهرداد، ۱۳۴۵ -
عنوان و نام پدیدآور	:	مبانی و نظریه‌های جامعه‌شناسی شهری / نوشته مهرداد نوابخش.
مشخصات نشر	:	تهران: انتشارات بهمن برنا، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	:	۲۳۶ ص: جدول، نمودار: ۱۴×۲۱ س.م.
شابک	:	۹۷۸-۶۲۲-۶۶۵۳-۱۸-۳
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فبا
یادداشت	:	چاپ اول.
یادداشت	:	واژه‌نامه.
یادداشت	:	کتابنامه: ص. ۲۳۴ - ۲۳۷.
موضوع	:	جامعه‌شناسی شهری
ژانر	:	Sociology, Urban
رده‌بندی کنگره	:	۱۵۱HT
رده‌بندی یوبی	:	۳۰۷/۷۶
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۹۷۵۸۴۵

بهمن برنا (نشر تخصصی و ترجمه)

مبانی و نظریه‌های جامعه‌شناسی شهری

نوشته: دکتر مهرداد نوابخش

صفحه‌آرایی: پری‌ناز صلاقی

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ حیدری

چاپ اول، بهار ۱۳۹۹

شماره کل: ۱۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۶۵۳-۱۸-۳

تلفن انتشارات: ۸۸۰۰۸۹۴۶ - ۸۸۰۰۸۹۴۱

www.bahmanborna.ir

bahmanborna@yahoo.com

قیمت: ۶۵۰۰ تومان

این اثر مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران می‌باشد. تصویربرداری و تکثیر از تمام یا بخشی از اثر به هر شکل و بدون دریافت مجوز کتبی و قبلی از ناشر ممنوع است.

فهرست مطالب

پیش‌گفتار	۱
فصل اول: کلیات	۱
درآمدی بر شهروندی از دیدگاه جامعه‌شناسی	۴
مفاهیم مرتبط با مقوله شهروندی	۲۱
فصل دوم: شهر و ویژگی‌های آن	۲۱
مقدمه	۲۵
۱. سیمیه واژه شهر	۲۹
فصل سوم: نظریه‌های شهری از کلاسیک تا معاصر	۲۹
مقدمه	۲۹
بخش اول: فلسفه شهر باستان	۳۹
بخش دوم: مدرنیسم و شهر	۴۵
بخش سوم: اندیشه‌های قرن بیستمی	۵۴
بخش چهارم: جامعه‌شناسان کلاسیک	۷۰
بخش پنجم: مکتب شیکاگو	۷۹
بخش ششم: نظریه نظام جهانی	۸۴
بخش هفتم: مکتب نوسازی	۹۱
بخش هشتم: نظریه‌های معاصر	۱۰۱
فصل چهارم: خاستگاه شهر و سیر تحولات آن	۱۰۱
مقدمه	۱۰۴
شهرهای باستان	۱۰۷
شهرهای قرون وسطایی	۱۰۸
شهرهای قبل از انقلاب صنعتی	۱۱۰
شهرها در روند انقلاب صنعتی	۱۱۳
شهرها پس از انقلاب صنعتی	۱۱۷
مادرشهر	۱۲۰
تکنوشهر	۱۲۲
شهر اطلاعاتی	۱۲۵
شهر مجازی	۱۲۵
شهر آینده	

۱۲۹	فصل پنجم: شهرنشینی و گونه‌شناسی شهری
۱۲۹	مقدمه
۱۳۱	شهر و شهرنشینی
۱۳۴	مروری بر گونه‌شناسی شهری
۱۵۵	فصل ششم: طراحی توسعه شهری
۱۵۵	توسعه شهری
۱۵۷	طراحی شهری
۱۵۹	والف‌ها: ح‌های توسعه شهری
۱۶۳	طراحی مختلف توسعه شهری
۱۶۷	فصل هفتم: توسعه شهری، فرهنگ شهری و شهرنشینی
۱۶۷	فرهنگ و زندگی شهری
۱۸۱	شهر و ارتباطات و دگرگونی
۱۸۷	فصل هشتم: رویکردی توسعه شهری و جامعه شبکه‌ای
۱۸۷	نظریه‌های جامعه‌شناسی شهری
۲۴۵	فصل نهم: ظهور ICT در شهرها و توسعه
۲۴۵	ICT و دگرگونی حوزه‌های زندگی شهری
۲۴۶	دگرگونی حوزه فنی و تکنولوژیکی در شهرها
۲۴۸	دگرگونی حوزه اقتصادی شهرها
۲۵۱	دگرگونی حوزه اجتماعی شهرها
۲۵۵	دگرگونی در حوزه فرهنگی - هنری شهر
۲۶۲	دگرگونی حوزه سیاسی شهرها
۲۶۴	دگرگونی حوزه مکانی - جغرافیایی شهر
۲۶۷	سیستم موقعیت‌یاب جهانی
۲۶۸	ICT و توسعه پایدار
۲۷۸	نقش ICT در توسعه شهری
۲۷۹	کاهش فقر و ایجاد فرصت‌های اقتصادی و توسعه شهری
۲۸۱	افزایش رقابت و توسعه شهری
۲۸۲	آموزش و توسعه شهری
۲۸۴	بهداشت و توسعه شهری
۲۸۵	زنان و کودکان و توسعه شهری
۲۸۶	مشارکت شهروندان و توسعه شهری
۲۸۷	محیط‌زیست و توسعه شهری

۲۸۸	 Green ICT: پایداری در قرن بیست یکم
۲۸۸	 زیربنای زیست محیطی ICT در شهرها
۲۸۹	 توانمندی ICT برای ایجاد شهرهای پایدار
۲۹۱	 فصل دهم: ICT و توسعه شهر الکترونیک
۲۹۱	 فضای شهر الکترونیک
۳۰۰	 مزایای شهر الکترونیک
۳۰۱	 چالش های شهر الکترونیک
۳۰۶	 پیاده سازی شهر الکترونیک
۳۰۷	 نگاه به نمونه شهر الکترونیک در جهان
۳۰۹	 بررسی شهر الکترونیکی تاییه
۳۰۹	 اهداف آرزویی پیدایش شهر الکترونیک تاییه
۳۱۳	 واژه نامه
۳۲۳	 منابع
۳۲۳	 فهرست منابع فارسی
۳۳۰	 فهرست منابع انگلیسی

پیش گفتار

اصحاب علوم اجتماعی معتقدند، شهرها در طول تاریخ و در بستر زمان شکل گرفتند، در فرایندی که عوامل متعدد و متنوعی بر ساختارشان تأثیرگذار بوده است. عواملی که در دوران نوسنگی به یمن آشنایی انسان با کشاورزی پدیدار شد و نوع معیشت انسان‌ها را که مبتنی بر شکار و گردآوری خوراک بود، تحت‌الشعاع قرار داد و انسان را به یقه کجانشینی و سپس یکجانشینی دعوت کرد. تحولی که بشر کوچ‌رو و سرگردان را در محلی سکونت داد و او را نوید امنیت و آرامش داد. دگرگونی که طلوع آن از سرزمین‌های آب و حاصل‌خیزی مانند بین‌النهرین، مصر، هند و چین بوده است. پس بدین ترتیب تاریخ می‌توان گفت سنگ بنای شهرها که مقدمات تمدن‌ها را فراهم آورده، نخستین بار از زمین‌های حاصل‌خیزی بوده که مستعد کشاورزی و زراعت بوده‌اند که به آن‌ها شهرها را زراعتی می‌گویند. شهرهایی که به تدریج رشد کرده و زمین‌های بیشتری را زیر کشت برد، و ضمن استفاده از نیروی کار بیشتر موجب تقسیم‌کار و شکل‌گیری نظام فسرندی اجتماعی گردید و این رونق کشاورزی نیز رفته‌رفته تولید مازاد و انباشت محصولات کشاورزی را به همراه داشت و منجر به پیدایش دولت شد، بدین ترتیب سنگ بنای دولت شهرها نهاده شد.

بنابراین اولویت انقلاب در حیات اجتماعی اقتصادی آن زمان، کشاورزی بود؛ اما انقلاب و موج دیگری در نیمه قرن هجدهم در راه بود تا باری دیگر نه تنها شهرها بلکه تمامی جنبه‌های زندگی انسان‌ها را متحول کند. انقلابی که صنعت همراه بود و مشوقی برای روستاییان و کشاورزان گردید تا به قصد زندگی بهتر به شهرها و قطب‌های صنعتی سرازیر شوند. تا آن‌جا که شکل غالب سکونت‌گاه‌ها به صورت شهری و صنعتی شد و شهرهایی با محوریت مبادلات، تجارت، بازرگانی و اقتصاد سرمایه‌گذاری و بورژوازی پی‌ریزی شد. شهرهایی که گویی هیچ‌گاه از فرایند تحول خسته نمی‌شوند و تحولات و دگرگونی‌هایشان غیر قابل اقناع می‌باشد و بر همین اساس در تکاپوی تغییر دیگری است. تغییری که پس از جنگ جهانی و دوقطبی شدن جهان به وقوع پیوست و موج سوم را به وجود آورد. موجی که با تکیه بر مرکب

رسانه و ارتباطات، در کوتاه‌ترین زمان جهان را در حد یک دهکده کوچک تنزل داد و شهرها و شهروندان را به یکدیگر متصل نمود.

آنچه در این نوشتار می‌آید، نگرشی اجمالی بر سیر تحولات شهر و گذار آن از سنتی به مدرن است. فرایندی که در بستر تاریخ تحت تأثیر عوامل متعددی بوده و همواره در پی بهانه‌ای است تا این فرایند تغییر و دگرگونی را همچنان پویا حفظ کند. در این راستا ابتدا به بررسی و ویژگی‌های شهر و ریشه‌یابی واژه شهر در زبان‌های مختلف پرداخته می‌شود. فصل دوم به مبانی نظری جامعه‌شناسی که در قالب مفاهیم و بزرگ‌های شهر از دیدگاه فلاسفه یونان باستان، متفکران اسلامی و قرون وسطایی، جامعه‌شناسان کلاسیک و مدرن و پست‌مدرن می‌پردازد، در فصل سوم به خاستگاه و منشأ شهر در ادوا گذشته با نگاه مردم‌شناسی که به سوی جامعه‌شناسی گرایش پیدا می‌کند به گونه‌ای که با دیدگاهی مردم‌شناختی منشأ شهرها و چگونگی پیدایش آن‌ها مورد مذاقه و جستجو قرار گرفته و سپس با نگرشی تطبیقی شهرهای باستانی قرون وسطایی و قبل از انقلاب صنعتی را مطالعه نموده و سپس به بررسی شهرها در جریان انقلاب صنعتی و پس از آن پرداخته می‌شود و در نهایت به بررسی اجمالی انواع شهرهای مدرن و امروزی مثل مادرشهرها، کلان‌شهرها، تکنوشهرها، شهرهای اطلاعاتی، شهرهای مجازی و در آخر نیز شهر آینده مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

اما در مراحل پایانی ویراستاری و گام‌های نهایی کتاب جهان با مسئله‌ی جدیدی روبرو شد. ویروسی به نام کرونا^۱ که در زمستان ۱۳۹۸ شش و هفت روز و بهار ۱۳۹۹ همه‌گیر شده و به سرعت در ایران و جهان نشر و گسترش پیدا کرد که سقانه عده‌ی زیادی را مبتلا نموده و به ورطه نابودی کشاند. این ویروس قوی و مهلک با ثبت خانه‌نشینی و قرنطینه بسیاری از مردم جهان از جمله ایران گردید، رویدادی که می‌توان گفت در تاریخ معاصر بی‌نظیر یا حداقل کم‌نظیر بود. این جریان به ظاهر زیست‌محیطی و بیولوژیک پزشکی در تمامی ارکان زندگی مردم جوامع در ساختارهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و ... چنان تأثیر شگرفی گذارد که بسیاری از دیدگاه‌های تسلط‌یافته بر ذهن بشری را با چالش‌های جدی روبرو کرد. بر مبنای نظریه‌های علمی^۲ بر تافته شده،

¹ Corona virus-covid 19

² Scientific theory

آن چیزی که به سیطره علم و فناوری^۱، قدرت اجتماعی رسانه‌های جمعی^۲ و انقلاب اطلاعات درآید، فرهنگ است و به مدد این شیفتگی، پیکربندی به اصطلاح سازمان‌یافته مدیریت بشری در تئوری‌های یکسویه‌ی پوپولیستی با صدای رسا و بلند اعلام کرده بود که نظام‌های انسانی هزاره سوم و قرن بیست و یکمی بر همه چیز و در همه جا حاکم است و بر تمامی ارکان طبیعت چیرگی دارد ... اما امروز به وضوح می‌توان دید که مقهوریت انسان با تمام ابهت از بین رفته و هنوز ادامه دارد، می‌توان دید چگونه تمدن‌های شهری پر زرق و برق به انزوا کشیده شده و جریان زندگی اجتماعی تعطیل گردیده است، می‌توان دید که چطور ساختارها و نمادهای ظاهری شهری در اندک زمانی بر اثر این ویروس به خلوت‌گاه‌های بی‌ممتها و ترسناک تبدیل شدند.

آری، انسان‌ها از ترس جان در پناهگاه‌های خود پنهان شدند، روابط خویشاوندی اجتماعی منسوخ و سردتر گردید. انسان‌های هزاره سوم و قرن بیست و یکمی مغرور هراسان شدند و ... و همه و همه، این نکته را در ذهن مورد تأکید قرار می‌دهد که «اندیشه سوژه‌های اجتماعی منسوخ شهری» چقدر ضربه‌پذیر است.

بی‌شک در مورد این رویداد از مسائل بردگرایی اجتماعی و نقش آن بر سازه‌های زندگی اجتماعی شهری، شهرنشینی، میراث فرهنگی و ... در چشم‌اندازهای نظری^۳ و در نظریه‌های سیطره علم و فناوری باید تحقیق و بازاندیشی نقادانه داشت.

مهرداد نوابخش

ا.ا. کرونا و قرنطینه خانگی، تهران

بهار ۱۳۹۹

¹ Tecno science

² Mass media

³ Schematic view